

Kontroverze detinjstva u savremenosti

Protivrečnosti tri dominantna procesa: individualizacija (sa individuacijom), institucionalizacija i familizacija

Masovno prihvatanje modernog koncepta i stava prema detinjstvu dovelo je do **oblikovanja posebnog “sveta detinjstva”**. Pored stvaranja specijalizovanih naučnih disciplina čija se saznanja i diskurs putem masovnih komunikacija na popularan način plasiraju i nameću širokoj javnosti, za njegovo oblikovanje zadužena je čitava industrija čiji su proizvodi novi prostori (dečija soba, igrališta, zabavni parkovi), posebna dečija odeća, novi sadržaji i aktivnosti – kultura dizajnirana i produkovana za decu. Jedna od posledica ovog procesa je rastuća **monetizacija i komercijalizacije dečijih života** (Zelizer 1985: 15). Druga izrazita posledica modernog koncepta detinjstva je tendencija zatvaranja dece u dečiji svet – kroz **proces institucionalizacije detinjstva**. Institucionalizacija je proces koji za posledicu ima da deca sve više žive u institucionalizovanim okruženjima, u segregisanim i nadgledanim prostorima sa organizovanim aktivnostima.

Pored opisanog procesa **institucionalizacije**, u društvima kasne modernosti (Bek 2001), prisutna je **individualizacija** detinjstva, prema kojoj se dete konceptualizuje kao jedinstveni društveni akter koji oblikuje vlastiti život i identitet, i čija se individualna prava i obaveze potenciraju (**individuacija**). Treći proces – **familizacija**, odnosi se i na empirijsku činjenicu i na teorijski koncept (Brannen and O'Brien 1995a: 732). Sa jedne strane, porodica dobija sve više obaveza i troškova oko dece, a naše verovanje u svemogućnost porodice pretvara se u mit u okviru ideologije familizma. Sa druge strane, deca su fuzionisana u instituciju porodice čime se smanjuje njihova vidljivost a podstiče njihov zavisni položaj. Presudni značaj dobija dom kao fizički i konceptualni prostor u koji su deca locirana.

Dok u suštini kontradiktorni procesi institucionalizacije i familizacije funkcionišu komplementarno, proces individualizacije detinjstva je njima suprotstavljen. Prema

mnogim istraživanjima, najlošije posledice po decu ima diskrepancija između rastuće institucionalizacije, koja podrazumeva standardizaciju, i individualizacije, koja podrazumeva da deca imaju pravo i mogućnost izbora. Institucionalizacija u mnogim aspektima podrazumeva ograničenja: zaštićeni prostori i nadgledane aktivnosti ograničavaju kompetenciju dece; svodeći kontakte na porodicu i institucionalno okruženje, oni frakturišu dečije svetove i ograničavaju detetove interakcije sa grupom vršnjaka i njegovu moć da formira socijalne mreže (Frones 1994). Opažanje okruženja kao rizičnog, posebno izraženo u «moralnoj panici» povezanoj sa «opasnošću od saobraćaja» («traffic danger») i «opasnošću od nepoznatih» («stranger danger»; Scott 2000), ograničava samostalnost dece, isključuje ih iz javnih prostora i stavlja u zavisian položaj i pod kontrolu odraslih. Na taj način su bitno ograničena individualna prava dece. Na sebi svojstven radikalna način, Elizabet Bek-Gernšajm konstatuje da su današnje opasnosti za dete drugačije od onih iz prošlosti: ranije je decu trebalo štiti od manipulisanja i brutalnog nasilja, a danas ih je potrebno zaštititi od preterane roditeljske nege i brige (Beck-Gernshaim 1992).

- «zaštiti» ili «uključiti»: protektivna i participatorna prava

Kontradiktornost između protektivnih i participativnih prava postoji i u samoj u samoj Konvenciji UN o pravima deteta. Uvođenje skupa participativnih prava po prvi put u jedan međunarodni pravni dokument kao što je Konvencija čini prekretnicu u borbi za dečija prava. Konvencija deci normativno garantuje prava na fizički i mentalni identitet i integritet, kao i prava na informisanost, na samostalno izražavanje mišljenja, prava na autonoman izbor i odlučivanje, i pravo na udruživanje i delanje u cilju zaštite vlastitih interesa. Uvođenjem građanskih i političkih prava dece bitno je izmenjen pravni status detinjstva. Inherentnu kontradiktornost Konvencije, Gerison Lensdaun (u tekstu koji je deo hrestomatije) vidi kao **potencijalnu koliziju između prava deteta da bude zaštićeno i prava da mu se čuje glas**. Na taj način Konvencija reflektuje društvenu stvarnost u kojoj se zaštitnički odnos, proizašao iz dečije potrebe za zaštitom, pretvara u paternalistički.

- Nestanak detinjstva: deca bez detinjstva, deca partneri, dete kao «nostalgija»
- Novi položaj dece u porodici

Za razliku od modernog poimanja deteta kao projekta, investicije, “budućnosti” u Dženksovoj terminologiji, u doba kasne modernosti, gde se “svrha” više ne vezuje za “napredak”, deca nose **oreol “nostalgije” - žudnje za prošlim vremenom** (pročitajte Dženksov tekst u priložu). U dobu velikih i brzih društvenih promena, kada su svi klasični oblici solidarnosti i poverenja (uključujući brak, partnerstvo, prijateljske, profesionalne ili klasne odnose) redefinisani, deca za roditelje predstavljaju jedini neupitni i postojan odnos ljubavi, pa su stoga izvor značenja i identiteta, istinski prijatelji i partneri (Jenks 1996). U tom smislu koncept deteta kao „nostalgije“ ima dvostruko značenje: u detetu odrasli vide nostalgiju za vlastitim detinjstvom koje se doživljava kao mirno i stabilno u odnosu na neizvesnost svakodnevice u društvu rizika. Takođe, u društvu rizika, po Bekovima rečima, biti roditelj, postaje značajan deo identiteta oba pola, jer:

“Dete postaje poslednji, preostali, neotkaziv i nezamenljiv primarni odnos. Partneri dolaze i odlaze. Dete ostaje. Na njega se usmerava sve ono što se priželjkuje a ne može da se ostvari u partnerstvu. Dete sve većom fragilnošću odnosa između polova stiče monopol na praktičan život udvoje, na izražavanje osećanja u biloškom davanju i uzimanju, što inače postaje sve ređe i problematičnije. U njemu se kultiviše i slavi jedno anahrono socijalno iskustvo, koje procesom individualizacije postaje upravo neverovatno i koje se priželjkuje. Prekomerna nežnost prema deci, «insceniranje detinjstva» koje se pruža – ovim jadnim, nadasve voljenim bićima – i ljuta borba oko dece u toku i posle razvoda jesu neki simptomi ovoga. Dete postaje poslednja alternativa usamljenosti, koju ljudi mogu da izgrade protiv ljubavnih mogućnosti koje im izmiču. To je privatni oblik «ponovne mistifikacije», koja dobija svoj značaj demistifikacijom i iz demistifikacije.” (Bek, 2001, str. 206)

Zato odrasli postaju osetljivi na bol i patnju svakog, a ne samo svog deteta i zato se lik deteta koristi u kampanji za podizanje svesti o siromaštvu, ratovima, izbeglištvu, nasilju i sličnom.

Nova stvarnost porodica, pre svega sve veći broj razvoda, jednoroditeljskih porodica i drugih brakova i porodica koje iz njih potiču (tzv. “step-families”), kao i sve veća zaposlenost majki i redefinisani porodični odnosi - zasnovani na partnerstvu, saradnji i reciprocitetu, imaju za posledicu **oblikovanje odnosa partnerstva između roditelja i dece**, sve veću otvorenost i približavanje između njihovih svetova. Pored toga, izmenjeno

značenje i značaj koje ima dete u savremenoj porodici, odražava se u sve većoj neizdiferenciranosti sveta detinjstva u odnosu na svet odraslih. Prema jednom gledištu, **detinjstvo nestaje** jer mladi imaju slobodniji pristup (kulturnom) svetu odraslih što zamagljuje distinkcije između detinjstva i odraslosti (Postman 1982; Winn 1980). Masovna potrošačka kultura savremenog doba, prema ovim autorima, **ukida detinjstvo** forsirajući decu da suviše rano počnu da se ponašaju, oblače, zabavljaju, govore i izgledaju kao odrasli. Vaspitna **orijentacija “zaštite”** dece koja je ranije bila imperativ, zamenjena je **orijentacijom “pripreme”** koja podrazumeva što ranije izlaganje dece iskustvima odraslih (Winn 1980).

Detecentričnost – mit ili stvarnost? «sve za decu»:

Jens Kvortrap sumira neke **paradokse savremenog detinjstva**:

- Odrasli žele i vole decu, ali ih rađaju sve manje, dok im društvo obezbeđuje sve manje vremena i prostora.
- Odrasli uveravaju da je dobro da deca i roditelji budu zajedno, ali u svakodnevnom životu sve više žive odvojeno.
- Odrasli visoko vrednuju spontanost dece, ali je dečiji život sve organizovaniji.
- Odrasli izjavljuju da deci treba dati prioritet, ali se većina ekonomskih i političkih odluka donose a da se deca nemaju u vidu.
- Većina odraslih misli da je za decu najbolje da roditelji preuzmu glavnu odgovornost za njih, ali u strukturalnom smislu postepeno nestaju okolnosti u kojima roditelji mogu preuzeti tu ulogu.
- Odrasli su saglasni da deci treba pružiti najbolju polaznu tačku za život, ali deca odrastaju u sve siromašnijim delovima društva.
- Odrasli se slažu da decu treba odgajati u slobodi i demokratiji, ali se društvo stara o njima pretežno u vidu kontrole, discipline i upravljanja.
- Odrasli uglavnom smatraju školu važnom za društvo, ali ne priznaju vrednost dečijeg doprinosa dolaženju do spoznaje.
- Detinjstvo je dragoceno za društvo u materijalnom smislu – ali ne za roditelje; uprkos tome, društvo prepušta masu troškova roditeljima i deci.

Jedna od posledica je i sistematsko pogoršanje relativnog materijalnog položaja dece u društvu. Druga posledica vladavine ideologije porodice tiče se vremenskih i prostornih uslova za decu. Zineker „Područje delovanja dece sve se više i kvalitativno sužava. Svet dečijeg života sve se više uvodi u zaštićene prostorije, zatvorene prema prirodnom svetu i ograđene od sfere delovanja drugih starosnih grupa.“ Treća posledica je institucionalizacija - podrazumeva novi način života za većinu dece. Četvrta posledica je da roditelji i deca provode sve više vremena razdvojeni.

Sumirajući listu paradoksa položaja dece u savremenom razvijenom svetu, Jens Kvortrup postavlja pitanje: „zašto se mnoga deca još uvek muče u zemljama koje su bogatije i imaju pristup većoj količini znanja o deci više nego ikada ranije?“ (Kvortrup 1995: 191). Jedan od manje vidljivih a višestruko dokumentovanih paradoksa jeste da se u „državama blagostanja“ i „društvima usredištenim ka deci“ odvija sistematsko pogoršanje relativnog materijalnog položaja dece. Na osnovu prestrukturacije podataka tako da jedinica analize bude samo dete a ne domaćinstvo, pokazuje se da je ekonomski položaj dece u proseku niži u poređenju sa drugim starosnim grupama, kao i da se pogoršava (Sgritta, 1994). Proces pauperizacije dece odvija se u dužem vremenskom periodu u visokorazvijenim zemljama kao što su SAD ili Velika Britanija, u kojoj se u poslednje dve decenije XX veka udeo siromašne dece popeo sa 10 na 30 procenata sve dece.

Uporedna analiza ekonomskog položaja dece u deset najrazvijenijih zemalja pokazuje da su uopšteno deca i porodice sa decom u lošijem materijalnom položaju u odnosu na ostatak populacije, da je po većini dimenzija materijalni položaj dece najlošiji u SAD a najbolji u Švedskoj, a da su posebno ugrožena deca iz jednoroditeljskih i porodica gde su roditelji bez redovnih prihoda (Kennedy *et al.* 1996). Ovi, a i drugi, autori ukazali su i na posebnost nekih savremenih visokorazvijenih društava u kojima se veće količine novca i fondova usmeravaju ka starijim licima. Ukazuje se na činjenicu da dok se šezdesetih i sedamdesetih o deci brinuo javni sektor transferom finansijskih sredstava porodici, sada se taj trend preokrenuo pre svega zbog dramatične promene u uzrasnom sastavu stanovništva. Dvostruka stvarnost da je porodica prisiljena da deli isti prihod na više članova i nedovoljna kompenzacija od strane društva koje stari vodi jasnom trendu ka relativnom pogoršanju materijalnih uslova života dece (Sgritta, 1994). Kvortrup ističe da je došlo do promene ideološkog stava i političkih vrednosti koji određuju principe

„distributivne pravde“ u korist starih, čiji broj i učešće u stanovništvu raste, a na uštrb dece, čiji broj i učešće opada (Qvortrup 1994). Ovo dovodi do izvesne **kompeticije generacija oko distribucije resursa**.

Detecentričnost – mit ili stvarnost? «sve za decu»:

Globalni društveno-istorijski trendovi usmereni su tako da za posledicu imaju **«strukturalno zanemarivanje»** kao i manju zanimljivost dece i njihovih porodica i sledstveno tome **nezainteresovanost politike** i političara za njihov položaj.

Raskorak između retorike i stvarnosti života dece još je vidljiviji kada iz razvijenih zemalja iskoračimo na globalni svetski nivo. Do sada ocrтана argumentacija o kontroverznom položaju detinjstva u savremenom društvu, samom svojom orijentisanošću na visoko industrijski razvijeni svet, upućuje na još jedan paradoks u životima današnje dece. Postoji, naime, **tih ili «prigušena» većina dece** u današnjem svetu koja žive u uslovima apsolutnog siromaštva i životne ugroženosti, društvene isključenosti i političke obespravljenosti, izložena raznim oblicima eksploatacije i zloupotrebe.

zloupotreba u političke i komercijalne svrhe («monetizacija» dece)